

Медийна и интернет комуникация
Media and Internet Communication

**Хибридни войни, медии, интернет:
основни понятия и пресечни точки**

DOI 10.55206/IMSV7721

Андрей Велчев

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Имейл: avelchev@gmail.com

Абстракт: Статията е преобладаващо с теоретико-обзореен характер и целта е чрез критичен прочит на научни публикации, на стратегии и на нормативни документи да се изведат понятия, свързани с хибридната война, с ролята на медиите и интернет в една комплицирана и същевременно динамично развиваща се среда в международен план. Научното поле предполага интердисциплинарен подход. Използвани са методите на анализа и синтеза и на кабинетното проучване. Не се представят резултати от емпирични изследвания, а се дават примери като илюстрации на събития и процеси, свързани с хибридната война. Направен е опит да се дадат отговори на изследователски въпроси: Какви са особеностите на хибридната война през 21. век? Как функционират медиите в условията на конфронтация, киберзаплахи и при опасности за киберсигурността? Изведени са особености на хибридната война и са описани спецификите на медиите, които се използват за разпространение на информация и за манипулация. Изведени са ролята на институциите и са посочени някои от функциите им за неутрализиране на последиците от дезинформация при хибридни войни.

Ключови думи: хибридна война, интернет, медии, социални мрежи, комуникация.

**Hybrid Wars, Media, Internet:
Main Notions and Intersections**

Andrey Velchev

Plovdiv University “Paisii Hilendarski”

E-mail: avelchev@gmail.com

Abstract: The article is predominantly of a theoretical and review nature and the aim is to bring out notions related to hybrid warfare, the role of the media and the

Internet in a complicated and at the same time dynamically developing international environment through a critical reading of scientific publications, strategies and normative documents. The scientific field implies an interdisciplinary approach. The methods of analysis and synthesis and desk research are used. No empirical research results are presented, but examples are given as illustrations of events and processes related to hybrid warfare. An attempt is made to answer the research questions: What are the characteristics of hybrid warfare in the 21st century? How does the media function in the face of confrontation, cyber threats and cyber security dangers? The article outlines the characteristics of hybrid warfare and describes the specifics of media used for information dissemination and manipulation. The role of institutions is outlined and some of their functions to neutralize the effects of disinformation in hybrid warfare are indicated.

Keywords: hybrid warfare, internet, media, social networks, communication.

Уводни думи

През последните десетилетия телевизията, радиото и все още съществуващият периодичен печат, както и онлайн медиите и интернет като глобална мрежа предоставят информация в домовете на милиарди хора. От друга страна, новият световен ред се свързва хипотетично и с нов вид заплаха – глобален тероризъм като средство, начин, елемент на хибридна война. В глобален план все повече интернет се използва като основен канал за манипулирана информация и пропаганда, за създаване на психоза, за привличане на последователи, за подпомагане на терористични организации и пр. Все по-активно се използва киберпространството за открито пропагандиране на радикални идеи, привличане на поддръжници, манипулиране на общественото мнение, отправяне на заплахи, разпространяване на дезинформация и пр. [1] Тези обстоятелства обуславят актуалността на темата, а именно, че някои от постиженията в резултат на съвременното технологично развитие създават свят, в който някои от медиите е възможно да функционират дори като бойни полета, казано метафорично; други медии се използват за „пренасяне“ на хибридните войни, както и за комуникационното им обезпечаване. Хипотезата е, че ако хибридните войни бъдат разглеждани като система от високотехнологично развити информационни процеси, то управлението на такава система без използване на оръжия ще бъде оценявано като възможно средство за поразяване на противника по различен от познатите досега начини. Използвани са методите на анализа и синтеза и на кабинетното проучване, приложен е интердисциплинарен подход при установяване обема и съдържанието на понятията от сферите на медиите, политологията, сигурността, в частност киберсигурността и др.

Дефиниции на хибридните войни

Авторът Карл фон Клаузевиц посочва, че *войната* е акт на насилие, който има за цел да накара врага да изпълнява нашата воля. [2] Насилственото действие на войната се наблюдава както при т.нар. „големи“ войни, така и при съпътстващи конфликти, водени с голяма интензивност и решителност, които по общоприетата представа невинаги са „военни действия“. Сепаратистките акции за заемане на територия, етническото прочистване, кървавите преврати, партизанските движения, въоръжените метежи, войните с използване на наемници, въстанията и прочее са част от един непълнен списък на познатите „малки“ войни. Тези войни са водени от враждуващи страни и те невинаги са осъществявани от държавни образувания; някои от тях могат да преливат от една форма в друга, като съхраняват насочеността си. Според анализите на Янчо Бакалов резултатите от тези т.нар. „малки“ войни могат да бъдат съизмерими с тези от големите войни. [3] Актовете на война или тероризъм поставят под съмнение рамката на правата на човека почти до степен, в която изглежда, че тя рухва, а всяко право на човека е засегнато по неблагоприятен начин.

Насилието по принцип е употреба на различни начини и техники, включително на въоръжени форми по отношение на личност, групи или общества, с цел да се завоюват и съхранят привилегии, превъзходство, господство и т.н. форми на диспропорции, или принудително едностранно да се наложат социални модели на обществени отношения. Въоръженото насилие в обществото е форма на социална борба, краен способ за принуждаване на противника, постигано чрез използване или чрез заплахата от използване на въоръжена сила. Авторите посочват, че въоръжената борба е основна форма на противоборство във войната, явяваща се нейно специфично съдържание, което се заключава в организирано използване на въоръжена сила за постигане на определени политически и военни цели и което превръща войната в специфично обществено-политическо явление, продължение на политиката с насилствени средства.

В този смисъл, според Цветан Семерджиев, нетрадиционната война е особено явление в обществото, представляващо активно противоборство на субекти (държави, коалиции, политически течения, социални слоеве и групи) с използване на нетрадиционни средства за насилие в името на постигането на решителни политически, икономически или други цели, водещи до дълбоки изменения в живота на държавите участнички в такова противоборство. [4]

Днес класическата война според Милен Иванов вече се допълва с редица нови, авангардни и нетрадиционни форми на противоборства, които макар да приличат на нещо старо и вече познато в историята, благодарение

на съвременните технологии, носят вътрешен заряд и ефект, непознат до момента. [5]

Авторите по темата отчитат, че бурното развитие на информационните технологии и стремежът към повече хуманизъм във военните действия през последните години, води до мутация на понятието „война“. В резултат на това в терминологията възникват т.нар. „безкръвни войни“ – информационна, технологична, психологическа, асиметрична и пр. [6]

Характеристика и елементи на хибридните заплахи

От друга страна, кинетичните и некинетични заплахи за международния мир и сигурност с нисък интензитет, като кибервойна, асиметрични конфликтни сценарии, глобален тероризъм, пиратство, транснационална организирана престъпност и демографски предизвикателства, сигурността на ресурсите, отхвърляне на глобализацията и разпространението на оръжия за масово унищожение и различни мултимодални заплахи, в днешно време са станали известни като „хибридни заплахи“.

В доклад от 2011 г. НАТО описва подобни заплахи, посочвайки, че хибридната заплаха е общ термин, обхващащ голямото разнообразие от съществуващи неблагоприятни обстоятелства и действия, като тероризъм, миграция, пиратство, корупция, етнически конфликт и др. Новият елемент е възможността НАТО да се сблъска с адаптивно и систематично използване на такива средства поотделно и в комбинация от противници в преследване на дългосрочни политически цели, за разлика от по-случайното им появяване, водено от съвпадащи фактори. [7]

В Доктрината на въоръжените сили на Р България е записано: *Хибридни рискове и заплахи* (Hybrid Threats) – комбинация от конвенционални и/или неконвенционални методи и действия от страна на опоненти, които биха могли да включат и използване на военна сила – съгласно „Military Contribution to Countering Hybrid Threats Concept“ на НАТО. [8]

Според друг автор Стоян Денчев, пишещ по темата, ескалацията на хибридните заплахи до реални въоръжени конфликти води до извода, че ключовият елемент за тяхното противодействие трябва да бъдат специалните служби. [9]

Възникване, концепция и форми на хибридните войни

Концепцията за хибридна война не е нито политическа новост, нито някакво ново откритие на военните стратегии, а се явява естествена еволюция на войната. В съвременния глобален свят комбинирано се използват „мирни“ и военни средства за постигане на желаните политически цели, а този нов начин на водене на война се описва от военните стратегии и експертите по сигурността с термина „война на контролирания хаос“.

Една от важните задачи в хибридната война е въздействието върху масовото съзнание на обществото, както и съзнанието и реалните действия

на определени държавни и обществени лидери, отговорни за вземането на важни политически решения. Оттук произтича и основната цел на хибридна война – с всички възможни средства и по всякакъв начин силово да се завземе властта в държавата, за да се извърши преразпределение на нейните ресурси, както и преразпределение на социалните роли от новата, поставена власт в интерес на друга държава или група от държави. [10]

Други специализирани източници определят хибридна война като разновидност на дифузната война (разпръснатата война), или това е модерна версия на въоръжената битка, която дава възможност да се прави всичко, което е забранено при традиционните военни действия. Според Петко Димов днес „хибридната война“ е най-модерната версия и форма на военен конфликт, в който се използват всички познати на човечеството средства и методи за унищожаване на противника, от най-старите примитивни, до най-новите технологии за водене на война. [11]

Смята се, че в света винаги има войни, а въоръжената борба е само една от формите (фазите) на войната. От своя страна хибридна война представлява предварително планирани на стратегическо ниво, комбинирани симетрични и асиметрични действия с широко използване на информационни и психологически операции. В този смисъл хибридните операции целенасочено смесват комбинации от политически, военни, икономически, социални, психологически, информационни способности и конвенционални, нередовни, терористични и криминални методи за водене на конфликт. Нейната същност е война на „недържавни“ военни формации срещу държавата и без официалното участие на правителствените въоръжени сили по метода на въоръжено нашествие, което ги прави атрактивни от гледна точка на това, че могат да бъдат използвани, без да предизвикват вина в прилагашите ги, т.е. това става, когато явните действия не са за предпочитане.

От своя страна противниците, прилагачи хибридни стратегии, се стремят да останат неясни и неразпознати при преследване на легитимни цели, и се опитват да запазят своето въздействие под праг, който не предизвиква явно нарушаване на международни норми и предпазва от координирана реакция на международната общност, т.е. стремят се към избягване при възможност на пряка военна конфронтация. [12]

Модерната хибридна война може да се изразява в предварително планирани, комбинирани симетрични и асиметрични действия, при които широко се използват информационни и психологически операции. С тяхната помощ могат да бъдат решавани и стратегически задачи. Миксирана по този начин, хибридна война се превръща в инструмент за диверсии, поставяне на димни завеси и пропагандни диполи за подготовка на бойното поле в мирновременния период. Интернет и социалните мрежи играят важ-

на роля в обществените отношения и те могат да се използват за значими по мащаб киберзаплахи.

Същността на тази война са т.нар. „хибридни атаки“, политически, икономически, психологически, киберинформационни способности за въздействие и паравоенни, терористични и криминални методи за контролиране на конфликта. От друга страна, конвенционални военни действия могат да съпътстват или да изпреварват хибридните атаки, или могат да отсъстват, ако преследваните цели са достигнати.

В условия на мир противостоящите страни, инициращи хибридни въздействия, могат да се опитват да убедят наблюдателите или собствените си народи, че техните действия са в отговор на хибридната война, която се води срещу тях. Те се стремят се да докажат, че с действията си не нарушават нормите на международното право, не провеждат кибератаки, психологически операции и други интервенции в информационното пространство, не прилагат вероломство и шантаж, не изпращат бойни групи, които да елиминират лидери на противостоящи формации, не злепоставят и не изнудват, не манипулират общественото мнение, не се стремят към пряка военна конфронтация и надпревара във въоръжаването и пр. В техните обяснения това системно се прави срещу тях от вероятния противник, а те са принудени да предприемат мерки за самозащита и за защита на своите съюзници, поради което опонентите трябва да бъдат поставени в изолация и санкционирани с превантивна цел. [13]

От своя страна хибридната война става популярна концепция във военните дискусии на НАТО в началото на 2000 г., като начин да се опишат нови начини за водене на война, които комбинират редовни и нередовни методи. Хибридни тактики, включително градска партизанска война, сложни оръжия като дронове, дезинформация, отвлечения и дори тероризъм, са използвани от държавни и недържавни участници в насилието, породено от международните интервенции в Афганистан и Ирак, междурелигиозната война между сунити и шиити, стратегиите на транснационалните терористични групи като „Ал Кайда“ и войната между Израел и „Хизбула“. Осъществяването в тези конфликти атаки са многобройни и разнородни, почти винаги изпълнени с несигурност и без особено внимание към правилата на войната. Това според анализите по темата отдалечава хибридната война от т.нар. „стари войни“ на 20. век, като например Първата и Втората световни войни и пр.

Според някои автори и в контекста от наблюденията на събитията в Украйна и Сирия през последните години, могат да се отличат няколко основни методи за хибридна война, като: въоръжена борба, чрез традиционен сблъсък със смъртоносни оръжия; провеждане на информационни и психологически операции; масово използване на кибератаки за нарушаване на

гражданската критична инфраструктура, военно командване и управление и логистичната поддръжка; конфронтация в областта на дипломатията; финансова и икономическа война; използване на социалнопсихологически и политически аргументи; идеологически сблъсък на културно и религиозно ниво; поведенческа война – целенасочено въздействие върху поведението на големи групи и структури в противостоящата страна, които са потенциални източници на заплахата; местни граждански конфликти, съпроводени с терористични атентати, грабежи, организирана престъпност и страх, тотална въоръжена борба срещу всички несъгласни под лозунга на борба със съществуващия недемократичен режим или лидер, изостряне на отношенията между гражданите и правителството, и пр. действия. [14]

В специализираните литературни източници от 90-те години на 20. век се посочва, че заслепени от период на интеграция, просперитет и усещането за победа в края на Студената война, Съединените щати и техните западни съюзници не успяват да разберат войните, водени от други държави за територия, икономически и стратегически интереси, идентичност и религия. [15]

Други автори твърдят, че в края на 20. век, когато „глобалната война срещу тероризма“ е в разгара си, възходът на хибридните тактики поставя край на „самозаблудата“ от 90-те години, когато се смята, че международните институции могат да ограничат и регулират мира и войната. [16]

Според някои изследователи на проблема, част от методите, използвани в т.нар. „черни операции“ (или Black Ops), могат да се използват и в неконвенционалната/хибридна война. Например при черните операции също се включват: убийство, саботаж, изнудване, шпионаж на съюзнически страни или на собствени граждани, отвличане, подкрепа на съпротивителни движения, изтезания, използване на измама за получаване на средства и пр. В зависимост от ситуацията в дадена страна, някои задачи се извършват като черни операции, а други дейности се провеждат „открито“. [17]

Същевременно анализите показват, че доказателствата за непрекъснати кибератаки, кампании за дезинформация, намеса в демократичните процеси и мобилизирането на мигранти по външните граници на Европейския съюз успяват сериозно да влошат отношенията между ЕС и Русия. Хибридните атаки размиват границите между войната и мира, те използват възможностите на един взаимосвързан и глобализиран свят, за да отслабят противника, без да изразходват ресурси на конвенционалното бойно поле. [18]

Според критиците по темата, „хибридът“ не е ново явление, позовавайки се на факта, че редица от прилаганите тактики са присъствали в почти всички конфликти през цялата история на човечеството. Например неконвенционални методи са забелязани още от времето на Пуническите войни,

когато римляните са използвали тактики за деморализация и изтощение, атакували са линии за доставки и са избягвали директен бой, за да се бият с картагенска армия, която е превъзхождаща на бойното поле. [19]

Според други автори по темата, терминът „хибридната война“ се появява случайно в публикации в САЩ. Новото явление първоначално е възприето от военните специалисти като ненужно, но с промяната на геополитическата среда се развива като активно мероприятие за извличане на политически дивиденди и постепенно губи своята популярност. [20]

В други критични проучвания се твърди, че хибридната война е евроцентрична всеобхватна концепция, която помага на Запада да обясни стратегиите на трети страни, използвайки толкова различни примери като например войната в Украйна, конфликтът между Мароко и Алжир, умишленото мобилизиране на мигранти за политически цели и пр. [21] Източниците сочат, че инициатори на хибридни атаки в мирно време могат да бъдат както потенциалният противник, така и странични фактори, вътрешни опоненти, враждебна на държавната власт опозиция и пр. актьори. [22]

Според вече съществуващите концепции за описание на днешните конфликти, като например асиметрична война, сложна нередовна война, войни за свързаност, война от четвърто или пето поколение, сиви зони и пр., авторите на проблема търсят „новото лице“ на хибридната война. Ескалацията на тези тактики постави концепцията за хибридните войни отново в светлината на прожекторите. В Европа например, подобно на други региони по света, стратегиите за сигурност на правителствата и международните организации все повече отразяват схващането, че хибридните заплахи винаги дебнат – по време на мир и война, на сушата, в морето, във въздуха, онлайн и дори в пространство.

Според изследователите по темата фокусът е върху три основни характеристики на хибридната война, които оформят международните отношения днес. Първо, несигурността, която заобикаля хибридната война, което затруднява отделянето на войната от мира и доказването кой стои зад атаката. Второ, диверсификацията на тактиките за използване на уязвимостта на други държави. И накрая, целите на тези тактики, които привидно се стремят да подкопаят ценностите на противника и легитимността на техните политически системи. Дестабилизацията е целта, а не победата. [23]

Възможни определения или синонимни названия за „хибридната“ война/хибридният характер на войните са: неконвенционална война; модерна война, обединяваща конвенционалната с „гореща“; високотехнологична война; етап от конвенционалната война; война от ново поколение;

счетоване от различни способности, форми и тактики за водене на война; тотална война и др.

От друга страна, възможните способности за водене на „хибридната“ война са: разузнаване, контразузнаване; оперативно проникване; информационни, дезинформационни, контрадезинформационни; идеологически; пропагандни; психологическо въздействие; демонстрационно-показни; преднамерено насочване на мигрантски потоци; някои видове тероризъм (технологичен, религиозно мотивиран, децентрализиран, енергиен, самоубийствен) и пр.

Според други автори хибридната война представлява сблъсък на културно ниво за правото на съществуване на определен социум, води се навсякъде по света, поради което има глобален характер. Друга главна характеристика на хибридната война е нейният постоянен и универсален характер, тъй като е в ход постоянно увеличаване на интензитета на всички фронтове и театри на „бойните“ действия. В тази връзка авторите посочват, че е необходимо армиите да бъдат в постоянна готовност за всякакво развитие на ситуацията, навсякъде по света, с всякакви възможни военни съюзи и формати, а видът на въоръжените конфликти ще зависи главно от промените в геополитическата среда, причинени от борба за власт и ресурси. При хибридната война масово се използват (дез)информационните и психологически операции, както и тоталното използване на всички видове тероризъм, като част от общата стратегия за постигане на целите на войната. [24]

Славчо Велков като изследовател на проблема посочва, че измеренията на „хибридната“ война са от местно към регионално и глобално ниво, а действията могат да бъдат насочени към постигане на цели от тактически до стратегически мащаб, които да променят (модифицират) политическа ситуация в държави или региони, вкл. чрез създаване на условия за повлияване на развитието на обществени, политически и/или икономически процеси. [25]

Стратегически задачи и тактика на хибридните войни

Според научните теории, хибридната война включва координираното прилагане на принудителни или подривни мерки с цел дестабилизиране на противника и постигане на поставените цели [26] В тези случаи може да се използва комбинация от тактики и различни инструменти, като например дипломатически, военни, технологични и икономически, като остават под прага на въоръжен конфликт, а това ги прави трудни за откриване или приписване.

Според анализаторите по темата хибридните тактики често остават под прага на война с цел да изтощят противника, като същевременно избягват по-мощна конфронтация и рисковете от взаимно унищожение,

каквото може да бъде случаят в сблъсък между ядрени сили като Русия и държави – членки на НАТО. [27]

Несигурност, множественост и объркване на хибридните тактики

Някои от изследователите на проблема се обединяват около схващането, че хибридната война изобилства от несигурност. В този контекст се посочва, че е трудно да се проследи отговорността за кибератаки и други видове атаки или да се докаже, кой е организиран безредици, както е невъзможно да се установи, кой е пусал разрушителен слух, а фалшивите новини са още по-трудни за отричане. В конвенционалната война държавата и армията обикновено са отговорни за боевете, но при хибридната война може да участват прокситата, хакери, престъпни банди, наркотрафиканти, паравоенни формирования, терористи и частни изпълнители като Blackwater, G4S Secure Solutions и Wagner Group, и пр.

Друга специфика, която засяга съвременните международни отношения, е използването на нови тактики за дестабилизация. Немислими да бъдат прилагана преди години, новите методи и средства стават все по-разнообразни – военната техника (танкове и картечници), се разполагат в комбинация със сложни оръжия като дронове, хиперзвукови ракети и хибридни микроелектро-механични системи за наблюдение и пр. Тези технологии не са само в ръцете на държавните структури, но се използват и от терористи, престъпници и наркотрафиканти. Терористични групи ползват социалните медии, за да набират бойци, да разпалват омраза, да разпространяват пропаганда и да подготвят атаки. Дезинформацията помага за поляризирането на обществата и делегитимирането на институциите, а мултинационалните компании участват като частни участници в конфликти и международни отношения. В този аспект дезинформацията се определя като „доказуемо невярна или подвеждаща информация, която се създава, представя и разпространява с цел да се извлече икономическа изгода или съзнателно да се въведе в заблуждение обществеността, като последиците от това могат да бъдат в ущърб на обществения интерес. В ущърб на обществения интерес се считат заплахи за демократичните политически процеси и процесите на формиране на политика, както и за общественото благо – като защита на здравето на гражданите на ЕС, защита на околната среда и сигурността и пр.

Както изследователите на проблема посочват, третата важна характеристика на тези хибридни конфликти са техните цели. Според автора Cian O’Driscoll те не се стремят непременно към „победа“, която да доведе конфликта до край, а целите на хибридните тактики са да създават нестабилност и да подкопават демокрацията, да създават политическа поляризация и да разрушават съвместното съществуване и консенсуса. [28]

Държавите все повече прибягват до хибридни тактики, защото те предлагат ненадминато стратегическо предимство, като помагат за постигането на определени цели, независимо дали са политически, икономически или от друг характер, без да затварят вратата за каквато и да е форма на преговори или дипломатически или икономически отношения. Без обявяване на война или открит конфликт между две държави винаги остава възможността за обсъждане на мир и преговори. От тази гледна точка хибридната война обикновено струва значително по-малко от бремето на конвенционалната война. По-лесно е да се започне, тъй като се избягва пряката отговорност; средствата са логистично по-малко сложни и икономически по-евтини; и е политически по-малко рисковано, тъй като военната победа не е крайната цел.

Възможности за манипулиране в съвременното медийно бойно поле

Взаимното манипулиране е естествено явление във всяка общност, дори в група от двама и поради това животът е съпътстван от взаимно манипулиране, т.е. манипулацията е навсякъде, разпростира се във всички области на живота. Затова, както твърдят някои автори, спомага и интернет – чрез него се попада в едно изобилстващо с манипулативни възможности виртуално пространство. Ето защо може да се каже, че информационният век не намалява, а по-скоро увеличава възможностите за манипулиране, като успоредно с това увеличава и случаите на стихийно поддаване на различни манипулации. Манипулацията става по-рафинирана и изтънчена и поради това по-трудно разпознаваема, а символното насилие започва да доминира и да играе по-важна роля от физическото. [29]

Съвременната пропаганда използва такива мощни средства като изграждане на образи, символи, апели, послания, лозунги, обреди, обичаи и др., които се разполагат в реалното и виртуалното пространство, за да вградят в съзнанието на обикновения човек различни сведения, настроения и преценки, въз основа на които впоследствие да се правят кардинални теоретични и практически изводи. Според някои изследователи не са забравени дезинформацията и простите формулировки, скриването на източника на информация и на въвлечените интереси. В този смисъл пропагандата и в миналото и днес е относително произволно манипулиране с мислите и делата на хората. Общите интереси на хората не се вземат предвид, а се използват дотолкова, доколкото спомагат за засилване ефекта на целенасоченото въздействие от манипулативните действия. [30]

В изследванията на експертите, посветени на еволюционното развитие на механизмите за убеждаващо въздействие се отбелязва, че демонизирането на пропагандата по „подразбиране“ обикновено води до изключи-

телно ограничено разбиране и ограничаване на изследователските перспективи, включително и по отношение на ПР и мениджмънта на репутацията. Според изразените становища трудността произлиза от невъзможността еднозначно да се определи дали пропагандата съществува, за да популяризира дадени обществени идеи, или самите идеи служат на пропагандистите, за да се възпроизвежда доминиращата идеология.

Споделя се и тезата, че контролът върху обществената комуникация е една от политическите цели на редица правителствени и частни групи и личности. Всяко правителство на света, независимо дали е деспотично или демократично, разчита на пропагандата – в по-голяма или по-малка степен хармонизирана със стратегията, дипломацията и икономиката, за да постига своите цели. Частните лица и организации – политически партии, групи за натиск, бизнес организации, синдикати и др., могат да бъдат възпрепятствани от използването на насилие и тогава те стават особено зависими от пропагандата.

Според Harold D. Lasswell пропагандата е социален феномен, управление на колективните нагласи чрез манипулация на значими символи. Думата „нагласа“ е използвана, за да обозначи тенденцията да се действа в съответствие с определени оценъчни модели (например повдигната вежда, свитата в юмрук ръка, острият тон, язвителният израз), които имат своите значения, утвърдени в системата на дадена култура. Изследователите посочват, че такива значими символи са по-незначителните знаци, които се употребяват в изразяването на нагласите, а също така се използват и за препотвърждаване или предефиниране на нагласи. Затова значимите символи имат едновременно изразна и пропагандната функция в обществения живот. [31]

Историческите факти сочат, че една от неизменните и трудно преодолими причини за преобладаващо негативното възприемане на понятието „пропаганда“ е повсеместното ѝ използване в тоталитарните режими по цял свят през 20. век. Според изразеното мнение на някои автори по темата, тоталитарното общество с неговата унитарна идеология, твърда йерархична система на управление, господство на една-единствена партия и наличие на репресивен апарат, създава принципно различни условия за функционирането на пропагандната машина – съществуването само на един, лишен от конкуренти субект на пропагандата партийно-държавен апарат и допълващата го система на масовите организации.

Според съвременните критици възможно е пропагандата да не се стреми непременно към злонамерено въздействие, а пропагандистките послания могат да се използват за постигане и на положителни социални цели (например кампании срещу употребата на алкохол при шофиране и пр.). В своите изследвания авторите отбелязват, че обществата до голяма степен

зависят от пропагандата и от подбора на фактите, за да успяват да поддържат установения обществен ред. В основната част на стратегията и тактиката на терористичните организации се обръща особено внимание на рекламата и пропагандата на техните каузи. Неразривната връзка на съвременния тероризъм с логиката на събитията в медийното пространство е едно от информационните измерения на глобализацията, което през 21. век става все по-актуално.

Представя се понякога допускането, че тероризмът е комбинация от насилие и комуникация. Това на практика означава, че ако даденият човек приеме тази предпоставка, то превенцията на тероризма ще трябва да се съсредоточи както върху насилието, така и върху комуникацията. Примерите от световните събития доказват, че днес различните терористични групи успешно използват средствата за масова информация за реализиране на целите си, но също така медиите на свой ред се възползват от терористичните действия. В редица държави правителствата и някои от медиите се опитват да предотвратят или поне да сведат до минимум подобна експлоатация чрез въвеждане на насоки и застъпничество за селективна цензура. Изследователите по темата се обединяват около тезата, че съвременните медии днес са оръжието за масова комуникация в политически конфликти и дори успешно участват и във въоръжени конфликти.

Водене на война с медиите и чрез медиите

Специализираните научни изследвания показват, че конфликтите по света и медиите се считат за необходими един на друг във всяка фаза на конфликта. Медиите служат за убеждаване и мобилизиране по време на военните действия, помагат за прикриване или за легитимиране на това, какво точно се е случило, за да се оформят истинските представи за победата и да се заглуши всякаква критика.

Анализирайки някои от световните конфликти през последните години, може да се направи заключението, че въоръжените сили показват добри умения при воденето на медийната игра – вместо да се „сблъскат“ челно със силата на журналистите, те все повече предлагат жестове на откритост като средство за по-добро притъпяване на обществената и медийната бдителност. Авторите по темата посочват, че подобно на други субекти в конфликтите, в очите на обществеността военните успяват напълно да се адаптират към изискванията на медийното общество и да разберат необходимостта от професионализиране на механизъм, по който да комуникират ефективно с журналистите.

Експертите сочат, че медиите вече са неразделна част от войната. Военната стратегия ги включва като една от своите цели, а военните операции са придружени от медийни планове. Връзките с медиите се осъ-

ществяват от професионалисти, а въоръжените сили инвестират във вътрешно обучение, за да могат техните служители да осъзнаят необходимостта от овладяване на медийния процес и ползата от добрите отношения с журналисти. Военните придобиват правото да предоставят „продукти“ (репортажи, снимков материал и пр.), които да отговарят на нуждите на журналистите.

Военните отдавна са интегрирали в своето оперативно планиране принципите на информационното общество и един свят, обвит в тясна мрежа от информационни медии.

Военната пропаганда съществува отдавна, но напоследък използването на медиите във война е нараснал по важност и оперативна сложност. Специални звена са създадени да обмислят проблемите, свързани с производството на информация преди и по време на операциите и след победата. Това се счита за необходимо – особено във време, когато нашите демократични общества гледат на тоталната цензура като на неприемливо и повече политически вредно, отколкото военно полезно. Следователно трябва да се положат усилия, за да се установи какво се е променило и какво е останало същото в управлението на медиите по време на война, с дължимото внимание за двете измерения на връзката, която днес обединява войната и медиите, военнорслужещи и журналисти.

Предложеното до тук представяне по научното дирене няма претенцията да предлага категорични отговори, а по-скоро да допринесе за активизиране на научните и практически дебати относно ролята на комуникациите в процеса на политиките и в частност – на медийните бойни полета. Често срещан аргумент, подкрепящ резервите по отношение на целенасоченото изграждане на обществена съпричастност при комуникациите, отбелязва, че един възможен ефект е не просто забавянето на процеса на взимане на решение, а дори пълно блокиране на този процес. Тук отново следва да се напомни уточнението, че съпричастността на обществото, развитието на интернет и комуникациите в онлайн среда не елиминира, а подкрепя и усъвършенства формалните процедури за взимане на решение. Като отчита „местните“, конкретни, специфични обстоятелства, представени от заинтересуваните страни, обществената съпричастност допринася за по-добри решения.

Освен това, осигуряването на пълноценно участие на заинтересуваните страни в процеса, каквито и текущи трудности да поражда, накрая се оказва много по-ефикасен вариант, защото по правило спестява много по-големи неприятности и разходи, ако възникнат сериозни конфликти. Например несериозно е да се оспорва ролята на експертите в процеса на подготовка и взимане на решения, които познават техническите детайли на политиката при борбата с тероризма в новите им хибридни измерения,

съвкупността от условия, а в допълнение имат капацитета бързо да подготвят вариантите за решения.

По-доброто разбиране на потребностите, ценностите и предпочитанията на хората всъщност е част от експертизата. Това е още един начин познаването на медиите и онлайн средата да допринесе за повишаване на ефективността и ефикасността на политиките при ранното идентифициране на война, водена чрез и в медии от всички типове при това, като се отчита добавената стойност на решенията, ползващи се със стабилна легитимност в очите на засегнатите общности. Това съображение е от особено значение при редица съвременни публични услуги (здравни, образователни и пр.), които все повече разчитат за постигане на целите си на активното участие на бенефициентите.

Вече бе изяснено, че възможно най-ранното включване на заинтересованите страни, е основен принцип на комуникационните програми за изграждане на обществена съпричастност при борбата с хибридните войни, тероризма в онлайн среда и елементите на медийните бойни полета.

В същото време обаче трябва да се отчита възможността, която подходът на обществената съпричастност предлага за диференцирано въвличане на различните заинтересувани страни (участници в мрежата) към различни фази или различни аспекти на политиката (при борбата с онлайн заплахи и пропаганда като специални военни акции). Пълноценна съпричастност не означава „съпричастност на калпак“, механично уравниена въвличеност. Това е лесно обяснимо, като се има предвид не само спецификата на интересите, но и спецификата на конкретните доказателства (знания), които всяка страна може да прибави в цялостния процес.

За разлика от модела на класическата бюрокрация, в днешните времена на тотална взаимозависимост и все по-високо образование и информирано общество, ефективността и ефикасността на публичното управление, в частност на политиките за справяне с хибридните заплахи, зависят все повече от приноса на „непрофесионалистите“. Това най-често е факт при разбирането и решаването на безброй специфични, локални проблеми, за които не съществуват универсални отговори.

Казаното в никакъв случай не бива да се интерпретира като оспорване на ролята на експертизата – в днешното публично управление тя е по-необходима от всякога. Същността на проблема е другаде – в новото, продиктувано от новите реалности на процеса на политиките при медийните бойни полета дефиниране на ролята на „професионалиста“ (експерта). Тази роля вече може да бъде поемана в различни ситуации от много по-широк кръг индивидуални и колективни субекти, способни да предоставят релевантно като стойност, макар и различно от традиционно формулираното знание.

Една от основните причини за разочарованието от ефекта на инициативите за изграждане на обществена съпричастност и образованието в познаване на интернет, социалните мрежи, медиите, журналистите и тяхната работа и разминаването между реторично изразените очаквания и реалностите на социалната практика. Твърде често гръмките анонси за привличане на заинтересуваните страни в процеса на войната с хибридните военни и други заплахи нямат покритие в реално предлаганите възможности за влияние върху хода на този процес. Има поне три аспекта на това разминаване между реторика и практика, които често са достоверен индикатор за липса на опит или твърде наивно разбиране на процеса на политиките:

Трябва да се отчита още едно усложняващо обстоятелство. Когато новите медийни бойни полета и онлайн войната се превръща в елемент от мащабни и формално регламентирани проекти със значителни екологични, финансови, социални и други въздействия, нараства натискът, очакваните резултати и показателите за ефективност и ефикасност да бъдат прецизно дефинирани, в т.ч. количествено. В същото време най-важните аспекти на комуникациите не са материални, т.е. директно измерими, прякото обвързване на медийните бойни полета и комуникационното обявяване на война с финансови и други количествени показатели може не просто да даде повод за критики и разочарования, но и въобще да деформира предназначението на комуникационните програми.

Това на свой ред поставя нелеката задача да бъдат разработени методи, техники и индикатори за отчитане на непреки и неподдаващи се на директна квантификация ефекти на представения в научното изследване проблем. Това не оспорва необходимостта от подготовка и прилагане на надеждни инструменти, демонстриращи „какво и кога работи и какво не работи“, а просто заостря вниманието на учените и практиците към съчетаване на преки и непреки методи и техники, способни да отчитат позитивните изменения и натрупвания в социалния капитал като един от най-важните фактори на успеха на политиките при водене на военни действия.

Теоретично и с примери от практиката се доказва значимостта на въздействието на новите медии върху аудиторията, както и едновременно с това сложността и трудността при измерването на това въздействие. В този смисъл следва да се отбележи, че едно от малкото неща, с които България може да се съизмерва с Европа и света, е високият професионализъм на поколения български журналисти, въпреки различните разбираня на отделните журналисти. Противоречията дават възможност за дискусия, а професионалната дискусия води до развитие. [32]

Съвременните изследователи са категорични, че никой днес не би могъл да си представи живота без интернет и съответно – без медии онлайн

и социални мрежи като МЕТА, Инстаграм, ЛинкедИн, ТикТок и пр. Така че тяхното влияние и скоростта на това влияние ще се увеличава, а заедно с него ще се променят и хората като аудитория. Според авторите може би промяната в аудиторията няма да е със скоростта на промените в Мрежата, но при всички случаи хората все повече и все по-бързо ще се променят.

Представянето в научното дирене на връзката между войната и медиите означава да се погледне отвътре пътят, по който медиите са въввлечени в конфликт, или като мишени (война срещу медиите), или като спомагателна война, благодарение на медиите. Въз основа на това разграничение могат да се изведат няколко възможни развития, които се комбинират, за да предизвикат война преди всичко под формата на медиен спектакъл чрез специфичен „сценичен мениджмънт“:

– фотографии, които „отворят“ вратата за постигане на манипулация чрез визуални елементи;

– технологии, които поставят въпроса за това журналистите да са на критична дистанция спрямо материала, който излъчват и който може да улесни процеса на използването им;

– натиск върху медиите, които могат да доведат до промяна в начина, по който политическите и военните власти правят пропаганда;

– цензурата, която все повече се отличава с лоша репутация, а това мотивира властите да мислят за нови начини за контрол в или върху медиите.

Вместо заключение

Съвременните медии са икономическа и социална система за целенасочено информационно-културно, идеологическо и политическо въздействие върху съзнанието и поведението на отделните индивиди и обществото. Различните социални дейности в съвременното общество (управленски, икономически, образователни, политически, отбранителни и пр.), се извършват в информационното пространство, а сигурността и безопасността на циркулиращите информационни потоци са гарантирани само при осигуряване на неговия свободен и безопасен достъп. Операциите в рамките на хибридна война могат да имат широкообхватни негативни последици за държавата, подобно на терористичните атаки.

Цитати и бележки

[1] Актуализирана стратегия за национална сигурност на Р България, приета с Решение на НС от 14.03.2018 г., обн. ДВ, бр. 26 от 23 март 2018 г. [Aktualizirana strategija za natsionalna sigurnost na R Bulgaria, prieta s Reshenie na NS от 14.03.2018 g., obn. DV, br. 26 от 23 mart 2018 g.]

[2] Клаузевиц, К. (2001). *Теория на голямата война*. София: Софи-Р, 12. [Klauzevits, K. (2001). *Teoria na golyamata vojna*. Sofia: Sofi-R, 12.]

- [3] Бакалов, Я. (2022). *Хибридна война. Начин на употреба*. Варна: Стено, 13. [Bakalov, Ya. (2022). *Hibridna voyna. Nachin na upotreba*. Varna: Steno, 13.]
- [4] Семерджиев, Ц. (2000). *Информационна война*. София: Софттрейд, 75. [Semerdzhiev, Ts. (2000). *Informatsionna voyna*. Sofia: Softtrejd, 75.] Авторът посочва, че в бъдещите сражения ще се използват множество нови оръжия, изградени на базата на авангардни технологии и нови физически принципи – геофизически, електромагнитни, радиочестотни, инфразвукови, генетични, психотронни, ядрено-лъчеви, лазерни и др.
- [5] Иванов, М. (2012). *Държавно управление и национална сигурност*. Пловдив: Издавам, 112. [Ivanov, M. (2012). *Darzhavno upravlenie i natsionalna sigurnost*. Plovdiv: Izdavam, 112.]
- [6] Чл. 2(4) от Хартата на ООН – Всички членове на организацията ще се въздържат в международните си отношения от заплашване със сила или от употреба със сила срещу териториалната цялост или политическата независимост на която и да е държава или по какъвто и да е друг начин, несъвместим с целите на Обединените нации.
- [7] През 2011 г. Командването за трансформация на НАТО (АСТ), с подкрепата на Командването на съвместните сили на САЩ за нередовна война (USJFCOM JIWC) и Националния университет по отбрана на САЩ (NDU), провеждат специализирани семинари (в Брюксел, Белгия и Талин, Естония) за оценка на възникващи предизвикателства пред сигурността в глобализирана среда (Хибридни заплахи Експеримент [СНТ]), насочени към идентифициране на възможни заплахи и обсъждане на някои от ключовите последици на хибридните заплахи, пред които са изправени НАТО и неговите невоенни партньори.
- [8] Доктрина на въоръжените сили на Република България, утвърдена със Заповед № ОХ-57 от 30.01.2012 г. на министъра на отбраната. [Doktrina na vorazhenite sili na Republika Bulgaria, utvardena sas Zapoved № ОН-57 от 30.01.2012 г. na ministara na otbranata.]
- [9] Денчев, С. (2019). *Информация и сигурност*. София: За буквите О писменах, 289. [Denchev, S. (2019). *Informatsia i sigurnost*. Sofia: Za bukвите O pismenah, 289.]
- [10] Денчев, С. (2019). *Информация и сигурност*. София: За буквите О писменах, 289–290. [Denchev, S. (2019). *Informatsia i sigurnost*. Sofia: Za bukвите O pismenah, 289–290.]
- [11] Димов, П. (2016). Основни характеристики на операционната среда и алгоритъм на хибридната война. *Военен журнал*, 86–96. [Dimov, P. (2016). *Osnovni harakteristiki na operatsionnata sreda i algoritam na hibridnata voyna*. *Voenen zhurnal*, 86–96.]
- [12] Димов, П. (2016). Основни характеристики на операционната среда и алгоритъм на хибридната война. *Военен журнал*, 86–96. [Dimov, P. (2016). *Osnovni harakteristiki na operatsionnata sreda i algoritam na hibridnata voyna*. *Voenen zhurnal*, 86–96.]
- [13] Бакалов, Я. (2022). *Хибридна война. Начин на употреба*. Варна: Стено, 13. [Bakalov, Ya. (2022). *Hibridna voyna. Nachin na upotreba*. Varna: Steno, 13.]

- [14] Димов, П. (2016). Основни характеристики на операционната среда и алгоритъм на хибридната война. *Военен журнал*, 86–96. [Dimov, P. (2016). Osnovni harakteristiki na operatsionnata sreda i algoritam na hibridnata voyna. *Voenen zhurnal*, 86–96.]
- [15] Bargués-Pedreny, P. (2018). *Deferring Peace in International Statebuilding: Difference, Resilience and Critique*. London: Routledge.
- [16] Johnson, R. (2018). Hybrid War and Its Countermeasures: A Critique of the Literature, *Small Wars & Insurgencies*, vol. 29:1: 141–163.
- [17] Иванов, М. (2012). *Държавно управление и национална сигурност*. Пловдив: Издавам, 88–89. [Ivanov, M. (2012). Darzhavno upravlenie i natsionalna sigurnost. Plovdiv: Izdavam, 88–89.]
- [18] Colom Piella, G. (2018). Guerras Híbridas. Cuando el contexto lo es todo. *Revista Ejército* 927, 38–44.
- [19] Carr, A., & Walsh, B. (2022). The Fabian strategy: How to trade space for time, *Comparative Strategy*, 41:1, 78–96.
- [20] Бакалов, Я. (2022). *Хибридна война. Начин на употреба*. Варна: Стено, 4. [Bakalov, Ya. (2022). Hibridna voyna. Nachin na upotreba. Varna: Steno, 4.]
- [21] Johnson, R. (2018). Hybrid War and Its Countermeasures: A Critique of the Literature, *Small Wars & Insurgencies*, vol. 29:1: 141–163.
- [22] Бакалов, Я. (2022). *Хибридна война. Начин на употреба*. Варна: Стено, 8. [Bakalov, Ya. (2022). Hibridna voyna. Nachin na upotreba. Varna: Steno, 8.]
- [23] Friedman, O. (2018). *Russian „Hybrid Warfare“: Resurgence and Politicisation* Oxford: Oxford University Press.
- [24] Денчев, С. (2019). *Информация и сигурност*. София: За буквите О писменах, 291. [Denchev, S. (2019). Informatsia i sigurnost. Sofia: Za bukvite O pismenah, 291.]
- [25] Велков, С. (2016). *Динамика на средата за сигурност. „Хибридните“ войни – същност и измерения*. София: Център за блискоизточни изследвания“. [Velkov, S. (2016). Dinamika na sredata za sigurnost. „Hibridnite“ voyni – sashtnost i izmerenia. Sofia: Tsentar za blizkoiztochni izsledvania“.]
- [26] Повишаване на устойчивостта и укрепване на способностите за борба с хибридните заплахи, Европейска комисия, Брюксел, JOIN (2018) 16 final, 13.06.2018 г. [Povishavane na ustoychivostta i ukrepvane na sposobnostite za borba s hibridnite zaplahi, Evropeyska komisia, Bryuksel, JOIN (2018) 16 final, 13.06.2018 g.]
- [27] Friedman, O. (2018). *Russian „Hybrid Warfare“: Resurgence and Politicisation* Oxford: Oxford University Press.
- [28] O’Driscoll, C. (2019). *Victory: The Triumph and Tragedy of Just War*. Oxford: Oxford University Press.
- [29] Бакърджиева, М. (2011). Манипулация в пропагандата, рекламата и публич рилейшънс (Накъде отиват ценностите). *Научни трудове на Русенския университет*, том 50, серия 5.2, 88. [Bakardzhieva, M. (2011). Manipulatsia v propagandata, reklamata i pablik rileyshans (Nakade otivat tsennostite). *Nauchni trudove na Rusenskia universitet*, tom 50, seria 5.2, 88.]

- [30] Бакърджиева, М. (2011). Манипулация в пропагандата, рекламата и пбблик рилейшънс (Накъде отиват ценностите). *Научни трудове на Русенския университет*, том 50, серия 5.2, 90. [Bakardzhieva, M. (2011). Manipulatsia v propaganda, reklamata i pablik rileyshans (Nakade otivat tsennostite). *Nauchni trudove na Rusenskia universitet*, tom 50, seria 5.2, 90.]
По въпроса виж още Брус Смит „Пропаганда“ – 90–108 страница и Ролф Уайт „Морално допустими и морално недопустими пропагандни техники“ – 59–72 страници в книгата/сборника със съставител Ангов, К. (1992). *Психотехника на убеждаващото въздействие*. София: Хъски. [Angov, K. (1992). *Psihotehnika na ubezhdavashtoto vazdeystvie*. Sofia: Haski.]
- [31] Lasswell, H. D. (1927). *Propaganda Technique in the World War*. (Reprinted with a new introduction, 1971 г.). M.I.T. Press.
- [32] Михайлов, В. (2013). *В огледалото за обратно виждане*. София: Изток-Запад. [Mihaylov, V. (2013). *V ogledaloto za obratno vizhdane*. Sofia: Iztok-Zapad.]: „Зрителите не са това, което са били. Те се променят и ние ще се променяме“ – проф. Владимир Михайлов, медиявед.

Библиография

- Бакалов, Я. (2022). *Хибридна война. Начин на употреба*. Варна: Стено. [Bakalov, Ya. (2022). *Hibridna voyna. Nachin na upotreba*. Varna: Steno.]
- Велков, С. (2016). *Динамика на средата за сигурност. „Хибридниите“ войни – същност и измерения*. София: Център за блискоизточни изследвания. [Velkov, S. (2016). *Dinamika na sredata za sigurnost. „Hibridnite“ voyni – sashtnost i izmerenia*. Sofia: Tsentar za blizkoiztochni izsledvania“.]
- Денчев, С. (2019). *Информация и сигурност*. София: За буквите О писменах. [Denchev, S. (2019). *Informatsia i sigurnost*. Sofia: Za bukвите O pismenah.]
- Димов, П. (2016). Основни характеристики на операционната среда и алгоритъм на хибридна война. *Военен журнал*, 86–96. [Dimov, P. (2016). *Osnovni karakteristiki na operatsionnata sreda i algoritam na hibridnata voyna*. *Voenen zhurnal*, 86–96.]
- Иванов, М. (2012). *Държавно управление и национална сигурност*. Пловдив: Издавам. [Ivanov, M. (2012). *Darzhavno upravlenie i natsionalna sigurnost*. Plovdiv: Izdavam.]
- Клаузевиц, К. (2001). *Теория на голямата война*. София: Софи-Р. [Klauzevits, K. (2001). *Teoria na golyamata voyna*. Sofia: Sofi-R.]
- Михайлов, В. (2013). *В огледалото за обратно виждане*. София: Изток-Запад. [Mihaylov, V. (2013). *V ogledaloto za obratno vizhdane*. Sofia: Iztok-Zapad.]:
- Семерджиев, Ц. (2000). *Информационна война*. София: Софттрейд. [Semerdzhiev, Ts. (2000). *Informatsionna voyna*. Sofia: Softtrejd.]
- Bargués-Pedreny, P. (2018). *Deferring Peace in International Statebuilding: Difference, Resilience and Critique*. London: Routledge.
- Carr, A., & Walsh, B. (2022). The Fabian strategy: How to trade space for time, *Comparative Strategy*, 41:1, 78–96.
- Colom Piella, G. (2018). Guerras Híbridas. Cuando el contexto lo es todo. *Revista Ejército* 927, 38–44.

- Friedman, O. (2018). *Russian „Hybrid Warfare“: Resurgence and Politicisation* Oxford: Oxford University Press.
- Johnson, R. (2018). Hybrid War and Its Countermeasures: A Critique of the Literature. *Small Wars & Insurgencies*, vol. 29:1: 141–163.
- Lasswell, H. D. (1927). *Propaganda Technique in the World War*. (Reprinted with a new introduction, 1971 г.). M.I.T. Press.
- O’Driscoll, C. (2019). *Victory: The Triumph and Tragedy of Just War*. Oxford: Oxford University Press.

Стратегии и нормативни документи

- Актуализирана стратегия за национална сигурност на Р България, приета с Решение на НС от 14.03.2018 г., обн. ДВ, бр.26 от 23 март 2018 г. [Aktualizirana strategija za natsionalna sigurnost na R Bulgaria, prieta s Reshenie na NS от 14.03.2018 г., обн. DV, br.26 от 23 mart 2018 г.]
- Доктрина на въоръжените сили на Република България, утвърдена със Заповед № ОХ-57 от 30.01.2012 г. на министъра на отбраната. [Doktrina na voorzhenite sili na Republika Bulgaria, utvardena sas Zapoved № ОН-57 от 30.01.2012 г. na ministara na otbranata.]

Андрей Велчев е главен асистент в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“. Доктор по политология с тема на дисертационния труд „Комуникации в процеса на политиките (Изграждане на обществена съпричастност при стратегически публично-частни партньорства)“. Той е магистър по Политически мениджмънт и публични политики и магистър по Масови комуникации в Нов български университет. Главен редактор на Любословие.bg. Автор на книгата „Управление на комуникациите при публичните политики“ и на статии, включващи анализи на медиите, политическата ситуация и гражданското общество. Научни интереси: политология, национална сигурност, публична комуникация и медиязнание.

Ръкописът е изпратен на 12.02.2024 г.

Рецензиране от двама независими рецензенти: от 20.02.2023 до 21.03.2024 г.

Приемане за публикуване: 23.03.2024 г.

Manuscript was submitted: 12.02.2024.

Double Blind Peer Reviews: from 20.02.2023 till 21.03.2024.

Accepted: 23.03.2024.

Брой 59 на сп. „Реторика и комуникации“ (април 2024 г.) се издава с финансовата помощ на Фонд „Научни изследвания“, договор № КП-06-НП5/65 от 08 декември 2023 г.

Issue 59 of the Rhetoric and Communications Journal (April 2024) is published with the financial support of the Scientific Research Fund, Contract No. KP-06-NP5/65 of December 08, 2023.